

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.155-174>

УДК: 327 (075.8)

© Андрій Суботін¹

ПОСТЫПОЛЯРНА СТРУКТУРА МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Випадковість та невизначеність процесів у сучасному монополярному світі позначена зростаючою ентропією його подальшого розвитку. Це твердження ґрунтується на двох припущеннях. По-перше, відносні переваги у силовому потенціалі в умовах монополярності не трансформуються безпосереднє, як це відбувалося у попередніх історичних епохах, в домінування над іншими державами. По-друге, системні умови являють собою чинник, що обмежує свободу дії міжнародних акторів, залежно від балансу надбань та втрат, який супроводжує кожну конкретну дію держави на міжнародній арені. На відміну попередніх багатопольярних та біпольярних систем, сучасна монополярна система здійснює вельми слабкий системний вплив на домінуючу державу, так само як й на спільноту інших міжнародних акторів. Таким чином, поняття полярності міжнародної системи втратила на сьогодні свою релевантність. В сучасних умовах системні процеси, а не структурні характеристики системи, найкращим чином пояснюють динаміку процесів в міжнародній політиці, яка підкоряється глобальній тенденції до зростання ентропії. У підсумку, автор пропонує два можливих шляхів трансформації монополярності у більш збалансовану міжнародну систему: один є близький до класичної системи балансу сил в традиціях політичного реалізму; інший спрямований на відтворення балансу за допомогою зростаючої ентропії. Сучасний момент монополярності структури міжнародної системи може бути продовжений, якщо найбільш потужна держава сучасного світу, - Сполучені Штати Америки, - пристосувється до умов постбіпольярного світу та буде використовувати у власних інтересах політичний вплив чисельних недержавних міжнародних ак-

155

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: andreisubotin@mail.ru

торів, які, з часом, все більше і більше будуть відігравати провідну роль у формуванні політичного порядку денного світового глобального процесу.

Ключові слова: зовнішня політика США, монополярність, біполярність, гегемонія, світовий устрій, міжнародна система.

Post-Bipolar Structure of the International System

156 — *The random and indeterminate nature of the current unipolar world is marked by a condition of increasing entropy. This claim is maintained by two assumptions. First, relative capability advantages under unipolarity do not translate as easily as they once did into power and influence over others. Second, systemic constraint is a property that limits actors' freedom of action by imposing costs and benefits on certain kinds of actions. Unlike past multipolar and bipolar systems, the current unipolar system exerts only weak, systemic constraints on the unipolar power and all other actors as well. Thus, polarity has become a largely meaningless concept. Today, system process rather than structure best explains international politics, and this process is one of entropy. Finally, the author suggests two pathways from unipolarity to a more balanced international system: one is fairly consistent with standard balance-of-power realism; the other restores equilibrium by means of entropy. This current unipolar moment may become transcendent when the most powerful international actor, - the United States of America, - would choose to adapt to and to harness the social power of numerous non-state international actors that are due take over the leading role in the future world's politics.*

Keywords: US foreign policy, bipolarity, monopolarity, hegemony, world order, international system.

Постановка проблеми. З моменту зникнення біполярної системи міжнародних відносин питання про її майбутню трансформацію вже тридцять років перебуває в центрі академічної дискусії між провідними дослідниками міжнародних відносин. Переважна більшість авторів сходиться на думці, що найбільш вірогідною конфігурацію постбіполярного світу буде система, що ґрунтується на засадах багатополярності. Проте, що конкретно означає встановлення багатополярної системи міжнародних відносин в аспекті переліку тих міжнародних акторів, чия міжнародна суб'єктність буде вирішальною для формування політичних, економічних та культурно-ідеологічних

засад постбіполярного світу та змісту зовнішніх політик держав, які формуватимуть структуру системи міжнародних відносин, це питання залишається предметом академічних дискусій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Традиційно теоретики міжнародних відносин у другій половині ХХ століття зв'язували її структурну еволюцію з фазовим переходом від біполярності до багатополарності, що мав, за їх думкою, вплинути на ступень конфліктогенності міжнародної політики. Такі представники ліберальної течії теорії міжнародних відносин, як Карл Дойч та Девід Сінгер зв'язували перехід до багатополарності зі зменшенням конфліктогенності міжнародної системи (2; 4). На їх думку, наявність блоків та коаліції держав об'єктивно зменшує свободу дії міжнародних акторів взаємодіяти один з одним, що, в свою чергу, призводить до меншої взаємозалежності та, відтак, є основою більш конфліктної поведінки. Відповідно, багатополарність збільшує можливості для взаємодії та, як наслідок, призводить до збільшення взаємозалежності, що є запорукою більш стабільної системи міжнародних відносин.

До схожих висновків приходять Пітер Хаас, використовуючи формальні методи аналізу міжнародних відносин (11, с. 215). Він вважає, що біполярна система характеризується меншою стабільністю та тривалими конфліктами. В той час як багатополарна система позначена більшою кількістю конфліктів, які, щоправда, не призводять до значних системних перетворень. Таку ж саме тезу відстоює Ричард Роузкранс: біполярна система міжнародних відносин позначена меншою кількістю конфліктів великою інтенсивністю, в той час як багатополарна система характеризується великою кількістю конфліктів малої інтенсивності, тобто є більш стабільною (17, с. 353). Один з провідних авторів реалістичної традиції Кеннет Уолтц наводить не менш вагомі контраргументи. Він вважає, що міжнародні системи з більш ієрархічною організацією такі як, наприклад, біполярна система, виявляються більш стабільними через феномен блокової дисципліни, тобто цілеспрямованих дій домінуючої держави спрямованих на збереження блокової солідарності та запобігання конфліктам між членами коаліції (20, с. 167). Прихильник аналізу міжнародних відносин в категоріях концепції світ-системи Джордж Модельські наполягає на тому, що наступна фаза еволюції багатополарності призведе до формування світового устрою, який базуватиметься або на коаліції демократичних держав, або на існуванні «нової біполярності»,

в рамках якої розвинутим демократичним державам Півночі будуть протистояти недемократичні бідні держави Півдня (14, с. 202).

Мета статті. Стаття має на меті довести, що наступний етап еволюції глобальної системи міжнародних відносин буде неодмінно пов'язаний зі затвердженням її багатополярної конфігурації, котра незалежно від того, чи буде ця нова міжнародна спільнота ґрунтуватися на засадах ліберального соціально-економічного та політичного устрою, чи буде вона реплікою системи балансу сил XIX століття, виявиться більш стабільною та менш конфліктогенною ніж усі попередні її варіанти, що врядли можливо зважаючи на значне збільшення невпорядкованості й стану «ентропії» міжнародної системи.

Виклад основного матеріалу. Сучасна міжнародна система має суттєві особливості, які розкривають діалектику її хаотичності та випадковості, тобто зростаючої ентропії.

158 — Такі характеристики сучасної системи міжнародних відносин як її хаотичність, випадковість окремих подій є ознакою її значної ентропії. З моменту її виникнення, монополярність вимагала від її дослідників аналізу та концептуалізації означеної динаміки. Її очевидний дефіцит загальних закономірностей, засмучував всіх, хто намагався дослідити внутрішні механізми її функціонування. Така еволюція не наслідуює траєкторію розвитку попередніх систем: багатополярної або біполярної. Багатополярність вимагає існування класичної системи балансу держав, в рамках якої великі держави конкурують та виборюють вплив, престиж та безпеку. Таким чином система продукує багато закономірностей поведінки, що можуть бути пояснені особливостями взаємодії провідних держав, що складають основу сучасної системи міжнародних відносин. Біполярні системи розвиваються за сценаріями, які легше прогностично аналізувати ніж багатополярні. Всі поведінкові процеси зосереджені навколо двох наддержав, котрої перебувають у стані рівноваги. Решта держав світу не впливають на загальну стабільність глобальної системи міжнародних відносин. Зовнішньополітична поведінка наддержав, двох полюсів біполярної системи міжнародних відносин, з точки зору стабільності їх систем союзів та гнучкості їх зовнішніх політик, визначається структурою існуючої міжнародної системи.

В умовах монополярності структурні обмеження майже не діють. У відсутності конкурентів домінуюча держава приймає рішення, що не обмежені структурними вимогами та імперативами. Зокре-

ма, вона сама обирає союзників та ступень стратегічних відносин з ними. Відповідно, США сьогодні мають більшу свободу вибору з ким об'єднатися на засадах спільної ідеології, економічних інтересів та інших пріоритетів власної зовнішньої політики. Так само, США мають свободу діяти самостійно зі залучення до спільних дій саме тих держав, що їх підтримують.

З іншого боку, переваги домінування наддержави в умовах монополярності не означають повного її домінування над рештою держав. Насправді, так звана наддержава може мати менш можливостей керувати поведінкою інших, ніж провідні держави біполярної та багатополлярної системи. Взаємини між відносними можливостями та відносною могутністю не є детерміновані лінійно. Так само як домінуюча держава в однополярному світі не обмежена у своїх діях інтересами інших, водночас, держав нижчого рангу мають значно меншу потребу у домінуючій державі, ніж в умовах традиційної системи, що базується на механізмі баланс сил.

У будь-якому разі, лідерство потребує тих, хто слідує за лідером. Якщо монополярність буде недосконалою або неефективною, лідер не знайде своїх послідовників. Парадоксом сучасної монополярності є те, що держави мають меншу, ніж раніше це спостерігалось в історії, мотивацію слідувати за лідером. Сучасна монополярність дає нам зразок антагоністичної діалектики відносного потенціалу і актуалізованої у реальній ситуації сили. Додаткові ресурси, котрі має домінуюча держава в умовах монополярності, перетворюються у «зайвий» силовий потенціал, що є синонімом ентропії. Голіаф не завжди домінує над Давидом.

Цілком можливо, що слабкі ознаки структурного детермінізму у сучасних міжнародних відносинах не є наслідком монополярності. Вони є результатом загального сприйняття ліберальної ідеології та доступності ядерної зброї. Припустимо такий варіант завершення «холодної війни» - СРСР її виграв. Монополярна система, яка б виникла в такому разі, була б заснована на значно більшому рівні прямого втручання та примусу, ніж сучасне панування США у світовій політиці. Це доводить, що саме соціальні умови, а не матеріальний фундамент монополярної системи, визначають характер політичних взаємин в системному контексті та системні обмеження зовнішньої політики акторів, з яких вона складається. Припустимо далі, що така неоліберальна монополярна модель існує в умовах світу без ядерної

зброї, володіння якої є запорукою відносної безпеки ядерних держав від домінування іншими. В таких умовах світу, що спонукає до наступальної стратегії, перевага держави-гегемона в звичайних озброєннях ставить під загрозу виживання не лише провідних акторів світової політики, а й всієї системи в цілому. Усвідомлюючи вірогідність таких сценаріїв розвитку монополярної системи, будь-який її аналіз дозволяє занадто широкий діапазон можливих варіантів майбутнього. З високою ймовірністю можна говорити про значний вплив домінуючої держави в умовах неядерного світу на поведінку міжнародних акторів, що належать до її сфери впливу. З низькою ймовірністю можна оцінити залежність впливу детермінант поведінки міжнародних акторів від монополярного характеру структури міжнародної системи. Значно більшу роль будуть відігравати сили потенціали окремих держав та загальний рівень актуальних у їх наявності військових технологій. Характер поляризації міжнародної системи не детермінує всі деталі динаміки системних процесів в монополярній системі. Значно більше значення, ніж поляризація структури системи, має зростання кількості державних та недержавних міжнародних акторів, що здатні впливати на системні процеси. Тобто, саме параметри системних процесів, а не структура системи визначають динаміку сучасної міжнародної політики. Ентропія системи, яка складається з великої кількості міжнародних акторів, має тенденцію до більшої хаотичності за відсутності зовнішнього примусу.

160

З точки зору термодинаміки, ентропія є мірою ступеня невпорядкованості системи. Другий закон термодинаміки стверджує, що загальна енергія системи складається з двох частин: енергія, що є придатною до здійснення роботи, та енергія, що непридатна до здійснення роботи. Ентропія в термодинаміці вимірює ступінь невпорядкованості системи. З часом, енергія, що міститься у закритій системі, розподіляється випадково і всі індивідуальні частинки починають рухатись за суто випадковим законом. Загальна ентропія повністю ізольованої термодинамічної системи не може зменшуватися, вона може залишатися незмінною або збільшуватися. Ентропія всесвіту має тенденцію до збільшення. В категоріях теорії ймовірності, другий закон термодинаміки означає що, події, які часто повторюються відбуваються частіше ніж події, які повторюються рідко. Таким чином, система переходить від станів з низькою вірогідністю виникнення до станів з високою вірогідністю виникнення, які ста-

новлять найнижчу точку енергетичного потенціалу системи. Кінцева стадія, яку обирає система, це стадія з найменшою енергією та інформацією. Ентропія вимірює кількість відсутньої інформації, її зростання означає втрату інформації. Відтак, ентропія є характеристикою неупорядкованості, навіть хаосу. Зменшення доступної енергії означає втрату інформації, тобто впорядкованості. Інформація та впорядкованість взаємопов'язані з цілеспрямованою дією. Цілеспрямована дія завжди є наслідком конструювання мети і наступним прагненням її реалізації. Разом із тим, з досягненням стану ентропії зворотна трансформація системи стає неможливою. Підсумувавши, можна стверджувати, що ентропія пояснює, чому закриті системи з необхідністю переходять до неупорядкованості та мінімальної інформативності та чому первинні умови системи залишаються назажди в минулому.

Для встановлення можливості застосування категорії ентропії в контексті аналізу міжнародної політики необхідно з'ясувати чи можна характеризувати міжнародну систему як закриту. На користь цієї гіпотези можна навести два аргументи. По перше, статус великої держави, провідного міжнародного актора, не є доступний для переважної більшості держав сучасного світу. Сутність концепції полярності полягає в наявності значної ієрархічності міжнародної системи. Вона виходить з того, що структура міжнародної системи позначена значною нерівністю держав з точки зору їх силового потенціалу, тобто він обмежений наявним обсягом «вільної енергії». По друге, з географічної точки зору, сучасна міжнародна система обмежена планетарними масштабами Земної кулі.

Якщо дати позитивну відповідь на запитання, чи можливо використовувати концепцію ентропії для розуміння сучасної міжнародної системи, які наслідки це може мати для наукового аналізу? Ентропія вимірює ступінь системної детермінації поведінки міжнародних акторів: коли вона зростає, рівень детермінації зменшується. Коли системні вимоги жорстко детермінують поведінку окремих акторів, розвиток подій у системі можна передбачити. Коли системна детермінація слабка, динаміку системних процесів майже неможливо передбачити. Це відбувається тому, що зі зростанням ентропії на рівні мікроскопічних трансакцій акторів кількість можливих конфігурацій зростає за експонентою.

В категоріях ентропії динаміка монополярної системи суто випадкова, оскільки структура не обмежує свободу дії домінуючої держави, так само як вона не обмежує свободу дії інших міжнародних акторів. Монополярна система виявляється більш лабільною по відношенню до структури міжнародної політики. Причина цієї закономірності полягає в тому, що, незважаючи на те, що матеріальні можливості концентруються у центрі монополярної системи, сила та загрози розповсюджуються по усій системі, включаючи її периферію.

Можна спрогнозувати, що в умовах багатополарності або біполярності, домінуючі держави створюють разом правлячу олігархію, в рамках якої взаємодії відбуваються більш детерміновано. Наприклад, запроваджуючи політику балансу сил через механізми гонки озброєнь або військово-політичних союзів, і контролюючи при цьому політичний простір через створення сфер геополітичного впливу. Міжнародна поведінка держав виявляється в такому разі більш передбачуваною, що призводить до більш врегульованої динаміки міжнародної політики. Все змінює процес розповсюдження технологічних інновацій, він зменшує кількість домінуючих держав. зазвичай, мусить залишитись лише один гравець. Процес, що розпочався на рубежі нового тисячоліття, демонструє тенденцію до встановлення монополярного світу. Чи буде ця монополярність довготривалою? Напевно, так. Все буде залежати від того, наскільки стан максимальної ентропії буде відповідати задовільному для всіх провідних міжнародних акторів розподілу їх силових потенціалів.

З точки зору теорії інформації, ентропія є мірою передачі обсягів інформації. Збільшення ентропії означає втрату інформації. Ентропія інформації, яка описує тенденцію об'єкту в рамках закритої системи перейти від стану з найменшою вірогідністю виникнення до стану з найбільшою вірогідністю виникнення, тобто, означає втрату інформації. Ентропія інформації викликає, з одного боку, стан невпорядкованості, майже хаосу, з іншого боку, тенденцію до однорідності. При чому два полюси, що діалектично взаємопов'язані. Наслідками ентропії у такому випадку є, з одного боку, максимальний стан невпорядкованості, випадковості, хаосу та невпевненості, з іншого боку, перехід від різноманітності до однорідності, від індивідуального існування до колективної відповідності. В більш загальному контексті, ентропія інформації створює світ, в якому є наявним негативний казуальний зв'язок між інформацією та знанням. В термінах

глобальної міжнародної політики перенасичення сучасного світу інформацією та інформаційна ентропія означає фрагментацію ціннісних систем, політику, що формується в межах жорстких ідеологічних постулатів, і яка досить часточувлива до реальних фактів.

Монополярна система приречена до деконструкції. Можливі два сценарії майбутнього: претенденти на глобальну гегемонію свідомо руйнуватимуть існуючий світовий порядок й в решті замінять його на систему оновленого балансу сил; новий міжнародний устрій виникне спонтанно не як результат свідомої політики провідних міжнародних акторів, що намагаються збалансувати один одного, а, скоріше, як точка конвергенції трендів нерівномірного соціально-економічного розвитку конкуруючих міжнародних акторів. Перший сценарій призведе до повторення минулого – системи балансу сил класичного політичного реалізму. Другий сценарій, що спирається на гіпотезу зростаючої ентропії в міжнародній політиці, передбачає відновлення рівноваги на глобальному рівні через процес подальшої конвергенції міжнародної системи.

163

Якщо ж гіпотеза про зростання ентропії в міжнародній системі не відповідає дійсності, монополярність виникне історично традиційним способом: нові центри сили виникнуть з потенціалом рівним потенціалу домінуючої держави. В той самий час, фундаментальною перешкодою для політики балансу сил в умовах монополярності є той факт, що монополярна система за своєю природою є такою, коли політика провідних держав, що її підтримуватиме, буде не консервативною, а ревізійністською. Будь-яка держава або коаліція держав, що має за мету відновлення балансу сил, є революційною в тому розуміння, що вона прагнучиме руйнування існуючого незбалансованого світового порядку (9, с. 168). Метою політичної дії буде зміна всієї системи, а не зміни всередині системи, тобто самої системної структури. Актори, що вдаються до ревізійністської політики, неодмінно, будуть розглядатися як агресори. Це означає, що для руйнування монополярності її попередньо необхідно позбавити легітимації. Держави мають розглядати гегемонію США як дисфункціональну, що не має причин для подальшого існування. Й багато що залежатиме від власне американської зовнішньої політики: ставлення до міжнародних організацій, виконання своїх обов'язків за існуючими міжнародними угодами зокрема.

Діалектика міжнародної політики в монополярній системі продиктована логікою більш загального феномену – діалектики домінування та опору. В логіці процесу руйнування монополярності, система повинна пройти скрізь період дифузії владних можливостей. Другорядні держави не мають силового потенціалу для того, щоби збалансувати гегемона, проте це не означає, що вони будуть повністю підкорятися його волі. Вони чинитимуть опір, оскільки домінування супроводжується спробами протистояння.

Опір домінуванню гегемона відбуватиметься в площині ідеологічного протистояння та прямих субверсивних політичних дій. Буде просуватися альтернативна ідеологія, спрямована на переорієнтацію політичної прихильності загалу міжнародних акторів через пропозицію інших, більш привабливих, з точки зору їх авторів, норм та імперативів поведінки. Разом з пропозицією нового бачення «кращого» світового устрою, претенденти на гегемонію можуть вдаватися до прямих політичних дій проти домінуючої держави з різним ступенем ворожнечі щодо неї. Діапазон прямих політичних дій може охоплювати як заходи суто демонстративного характеру, наприклад, голосування проти США в міжнародних організаціях, так і дії безпосереднього опору в формі проведення терористичних актів на американській території, або проти збройних сил США в різних регіонах світу. Претенденти на гегемонію будуть прагнути всіляко збільшити вартість американської глобальної присутності у світі.

Вже зараз наявні ознаки такого протистояння, або щонайменш передумови для нього. Тягар фінансових та людських витрат військових операцій в Афганістані, Іраку та Сирії, проблема заборгованості американської економіки обтяжують домінування США в сучасному світі. Вірогідність повторення «великої депресії» зразка 1929-1933 років з її фатальними наслідками – перемогою нацистського режиму в Німеччині та сталінізму в СРСР, головних протагоністів Другої світової війни, зовсім не є нульовою.

Ініціаторами негативних політичних наслідків для існуючого світового порядку зразка Pax Americana, з великою вірогідністю, будуть стародавні противники США за часів «холодної війни» КНР та Росія. Ці авторитарні великі держави державного капіталізму налаштовані на глобальну конфронтацію зі США, пропонуючи, начебто, альтернативний шлях модернізації для країн «третього світу», найбільшій спільноті держав сучасного світу. Щоправда, сучасний світ відрізня-

ється від світу років холодної війни. Тоді КНР та СРСР існували, насамперед автономно економічно, окремо від глобальної капіталістичної світової системи. В умовах сучасного світу вони повністю інтегровані в глобальну економіку так само, як це було у випадку з іншими претендентами на глобальну роль в світовій політиці, Німеччиною та Японією у 30-х роках ХХ століття.

В умовах непевних перспектив щодо подальшого розвитку світової економіки, ліберальний консенсус відносно соціально-економічних та політичних режимів країн на шляху до модернізації втрачає власну популярність. Проте, напевно, ще завчасно говорити про те, що недемократичний капіталізм вже загрожує основам ліберального капіталістичного світу. Зараз навряд чи хтось наважиться прогнозувати, що недемократичний капіталізм з часом послабить гегемонію ліберального світоустрою в майбутньому. Сьогодні навіть важко спрогнозувати можливості економічних перетворень у Китаї та Росії, й, відповідно, про ревізіоністський характер їх зовнішньої політики в середньостроковій перспективі. Єдине, про що ми можемо бути впевнені – це припущення про те що, якщо майбутнє буде нагадувати минуле, тобто, що монополярність рано чи пізно завершиться, й її занепад буде супроводжуватись досить тривалим періодом втрати легітимності домінуючою державою. Між тим, майбутнє не обов'язково буде нагадувати минуле.

Зі зростанням ентропії, доступна енергія системи розпоршується і її розподіл стає суто стохастичним. Цей процес дисперсії енергії в системі пропонує інший шлях від монополярності до багатополярності, що не пов'язаний з прагненням максимізувати відносну військову перевагу, як це передбачали класики політичного реалізму, як, наприклад, Роберт Гілпін. У його інтерпретації виникнення монополярності не є наслідком відновлення балансу самої системою, а є результатом розбалансування системи в аспекті статусу окремих великих держав та їх реальних силових потенціалів (5, с. 413). Альтернативне пояснення механізмів такого переходу може робити акцент на занепаді центру міжнародної системи, коли великий військовий конфлікт між державами, що належать до нього, стає неможливим саме з причини втрати цього внутрішнього динамізму. Прикладом відновлення балансу системи таким чином, може служити так званий європейський концерт, що проіснував з 1815 до 1853 року. З огляду на цей історичний досвід, існує можливість виникнення нової

конфігурації міжнародної системи без гегемонії США не в результаті дії класичного механізму балансу сил в військовій сфері. Нерівномірне економічне зростання держав, котрі зорієнтовані на максимальне збільшення власних економічних переваг, може призвести до нівелювання силових потенціалів тих держав, що не відчують загрозу їх політичного статусу і не прагнуть здобути відносну перевагу за рахунок інших. Тобто, головні міжнародні актори діють егоїстично, проте кооперуються між собою. Це ідеальна модель міжнародної політики за канонами ліберальної традиції, що базується на розумінні міжнародної політики як гри з ненульовою сумою, і стан рівноваги міжнародної системи являє собою своєрідний оптимум Парето, від якого жодний з акторів незацікавлений відхилитися.

166

Фундаментальна зміна в рамках такого сценарію подальшого розвитку міжнародної системи полягає у відсутності мотивації для провідних держав розпочинати територіальну експансію. Система, що ґрунтується на балансі сил, припускає, що війна не є легітимним інструментом державної політики, а що всі міждержавні суперечності будуть вирішуватися в рамках запеклих конфліктів. Ці очікування здійснюють величезний вплив на поведінку окремих держав і системні процеси в цілому (13). Не лише очікування війни визначало динаміку процесів у попередніх багатополярних та біполярних конфігураціях міжнародної системи, визначальним було очікування територіальних захоплень з боку великих держав, що, врешті-решт, штовхало їх до вибору політики балансу сил. Загроза радянської експансії після 1945 року змусила США обрати стратегію стримування комунізму як домінуючий напрямок американської зовнішньої політики. Традиційні очікування великих держав початку війни за найменшої загрози їх статусу додавали момент нестабільності багатополярній системі. Якщо ці реалії не відповідають новим історичним умовам, міжнародна система буде зазнавати зростання ентропії.

Як вважав Ф.Фукуяма, з точки зору лібералізму, багатополярний світ, що заснований на певному правовому порядку, не буде суттєво відрізнятися від його сучасного стану за декілька причин: світоустрій, що базується на легальних засадах, накладає суттєві обмеження на політику держав й тому багатополярність не відрізнятиметься від монополярності; система, багатополярна за зовнішньою формою, буде мати в основі ліберальні цінності *Pax Americana*; провідні держави не будуть поводити політику «балансу сил» і не плануватимуть

війну між собою. В результаті, остаточно картина світового порядку являє собою впорядковану, щоправда, децентралізовану систему, в рамках якої силова політика не буде відігравати вирішальної ролі (Fukuyama, 1992).

Деякі прихильники реалістичної традиції дотримуються аналогічної думки, що після занепаду однополярного світу міжнародна система не повернеться до історично традиційної системи балансу сил великих держав. Наприклад, Роберт Джарвіс звертає увагу на безпрецедентний рівень стратегічної спільності провідних західних держав світу, що формують трансрегіональну систему безпеки (8, с. 214). Проте, як варіант постбіполярного світу також розглядається можливість формування ситуативних коаліцій, до яких належатимуть ситуативні коаліції різноманітних державних та недержавних міжнародних акторів без участі якоїсь домінуючої держави. Іншими словами, якщо баланс сил між провідними державами світу не буде визначальною детермінантою процесів в міжнародній системі, якщо такі держави будуть змушені кооперувати з міжнародними інституціями та недержавними міжнародними акторами, сама концепція багатопольярного світу втратить свою релевантність. З'явиться нова багатопольярність, яка не буде мати аналогу з попередніх історичних епох. Гонка озброєнь в класичній багатопольярній системі призводить до того, що кожна велика держава розглядала свій військовий потенціал як легітимну ціль для нападу інших. Формування «спільноти безпеки» було неможливо в умовах класичного біполярного світу. У сучасному світі тривале існування такої спільноти також не є гарантованим. Між тим, повномасштабна війна між провідними державами світу є маловірогідною з урахуванням її матеріальної та моральної вартості та переваг миру, що більше не асоціює загальний добробут з територіальними захопленнями та базується на сумісних системах соціальних цінностей.

Виявляється, що полярність міжнародної системи більше не визначає абсолютно поведінку міжнародних акторів. Значно більшу вагу мають особливості процесу системної взаємодії й трансформації соціальних структур, що керують поведінкою міжнародних акторів. Гіпотеза про зростаючу інформаційну ентропію міжнародної системи намагається пояснити, яким чином це відбувається. Збільшення ентропії на рівні домінуючого соціально-політичного дискурсу в міжнародній системі, призведе до відсутності мотивацій розпочи-

нати глобальний конфлікт, до своєрідної пацифістської апатії загалу суспільства, що втрачає довіру до будь-якої інформації, включаючи ту, яка покликана мобілізувати до військового протистояння. Випадковість та невизначеність, що є наслідками ентропії, призведуть до домінування у суспільній свідомості консервативних настроїв, спрямованих на незмінність. У сучасному світі, в епоху інформаційної революції, дезорганізація означає відсутність передумов для глобального конфлікту. Організація та централізація є запорукою війни, оскільки вона вимагає мобілізації та концентрації зусиль на всіх рівнях соціально-політичного континіуму. Міжнародна система, що тяжіє до глобальної війни, демонструє велику кількість жорстко детермінованих процесів на глобальному та локальному рівнях: постійне зростання військових потенціалів, формування стійких коаліцій, інтервенціоніську зовнішню політику, значну військову мобілізацію на національному рівні. Тобто, в рамках системи кількість її мікростанів стає обмеженим та щільно асоційованим з макростаном глобальної системи, що рухається назустріч глобального військового конфлікту. На противагу цьому, мирний стан системи має велику кількість можливих конфігурацій, або мікростанів. Випадковість, невизначеність та неупорядкованість світу означає багатоваріантність мікростанів системи, що є наслідками існуючого макростану стабільної міжнародної системи з низькою конфліктогенністю. Система трансформація, що пов'язана зі зростанням ентропії, відтак, означає зменшення конфліктогенності міжнародної системи.

168

На користь цієї гіпотези про діалектику ентропії та конфліктогенності міжнародної системи говорить теза Манкур Олсена про те, що стабільні соціальні спільноти мають тенденцію до стагнації в їх технологічному та економічному розвитку (16, с. 118).

Неминуча деградація монополярності, на наш погляд, пов'язана зі зростаючою ентропією міжнародної системи. В середньостроковій перспективі не існує об'єктивних причин для глобального військового конфлікту між провідними державами сучасного світу, які розглядають як найвищий пріоритет зростання їх економічного добробуту без ризику глобального військового конфлікту (7, с. 321). Виникнення нової багатопольярної системи міжнародних відносин, якщо вона відбудеться у найближчому майбутньому, буде означати досягнення системою стану своєю максимальною ентропією, що, в свою чергу, буде означати досягнення системою стану максимальної самоподіб-

ності та свого найнижчого енергетичного рівня. З точки зору часової плинності минуле ніколи не повернеться, проте майбутнє буде, хоча б частково, завжди нагадувати про нього. Минуле сучасної системи міжнародних відносин позначене спадщиною Вестфальського миру 1648 року.

Якщо картина миру Вестфальської системи міжнародних відносин може бути символічно представлена у формі двомірної площини, на якій територіальні одиниці розташовані в горизонтальній сітці координат, то структуру міжнародних відносин у постбіполярній системі можливо порівняти із тривимірним зображенням, на якому держави оточені нашаруваннями комплексів мереж взаємодій. Світова політика, за висловом Джеймса Розенау, перебуває в точці біфуркації між анархічною системою національних держав і багатоцентричною системою недержавних акторів (18, с. 73-85).

Але значимість кожної з цих систем буде змінюватись залежно від конкретного комплексу проблем, географічного регіону тощо. Міжнародна політика усе більше і більше формується під впливом мереж координації дій, у рамках яких представники офіційних і неофіційних інституції, що об'єднані спільними цінностями і розумінням проблем, займаються рішенням конкретних питань поза будь-яких формальних організаційних інститутів з уставом, постійним членством або численною бюрократією.

Вестфальська модель міжнародної системи ґрунтувалася на наступності. Пост-Вестфальська система буде ґрунтуватися на варіативності. Глобальні механізми керування будуть містити в собі складний, взаємозалежний конгломерат наднаціональних, національних та, частково, субнаціональних і транснаціональних акторів та взаємодій. Суверенітет не буде локалізований у рамках автономних моністичних правових систем, проте концентрично розподілений формуватиме поліцентричну модель світової політики.

Сучасні міжнародні відносини формуються під впливом як доцентрових, так і відцентрових тенденцій. Глобалізація і фрагментація проявляються як діалектична єдність протилежностей. Суперечлива єдність цих різноспрямованих сил дає підставу багатьом вченим вважати, що двадцять перше століття буде істотно відрізнятися від попередніх трьох з половиною століть, коли основи міжнародних відносин у їхніх загальносистемних проявах залишалися спадщиною Вестфальського миру. За твердженням Стенлі Хоффманна, «ми біль-

ше не живемо у світі створеному Вестфальськими угодами» (6, с. 69) і, як вважає Харві Старр, світ «рухається від Вестфальської системи в напрямку до чогось, що ясно ще не проявило себе і є непізнаним» (19, с. 221).

Таким чином, можливо вважати майже аксіоматичною думку, до якої схиляється більшість науковців, про несумісність старого світового устрою з подальшим ростом взаємозалежності в умовах глобалізації.

На відміну від багатополлярної системи балансу сил сімнадцятого та навіть дев'ятого сторіччя, ієрархічна структура сучасної міжнародної системи може бути названа «монополярністю у відсутності гегемона». Разом з тим, незважаючи на те, що на даний момент США мають в своєму розпорядженні «найбільш диверсифікований портфель силових ресурсів, чим будь-яка інша держава», як вважає Джозеф Най, політичний проект миру найближчого майбутнього «не буде ерою американської гегемонії» (15, с. 88). Ця точка зору є досить розповсюдженою серед послідовних прихильників концепції багатополярного світу, які визнають, що подібна концентрація можливостей і влади не може тривати вічно. Як визнає Чарльз Краутхаммер, «встановлення багатополярності – це справа часу» і «можливо вже через покоління з'являться великі держави рівні Сполученим Штатам» (12, с. 21).

Висновки. Майбутня багатополярність не буде означати повернення до початкового етапу існування Вестфальської моделі міжнародних відносин. Слідуючи логіці світового устрою, що був притаманний Вестфальській моделі міжнародних відносин, майже всі традиційні концепції структури міжнародної системи ґрунтувалися на розумінні держав як дискретних, автономних утворень, що перебувають у постійному суперництві один з одним, протидіють втручанням у їхні внутрішні справи й прагнуть до домінування над своїми більш слабкими сусідами.

Отже, структура, що підтримувалася певною множиною відокремлених, автономних, суверенних держав, поступається місцем сукупності взаємозалежних, різнорідних елементів, серед яких присутні держави, парадержавні утворення, міжнародні корпорації, неурядові міжнародні організації, віртуальні співтовариства, транснаціональні спільноти інтересів і політичні організації тощо. Множинність міжнародних акторів, що існує вже сьогодні, передві-

щасє досить швидко еволюцію монополярності в напрямку до більш розосередженої конфігурації владних можливостей і більш складної рольової стратифікації в міжнародних відносинах найближчого майбутнього.

Історичний розвиток знову відбувається нелінійно, швидко наближаючись до історичного рубежу, що відокремлює міжнародну систему від поки ще чисельних варіантів її майбутнього внутрішнього устрою, що є рівною мірою можливими. Разом з тим, основні параметри цього устрою наразі будуть визначатися не тільки державами, а також й амальгамою різних за зовнішньою формою міжнародних акторів, які в своїх діях розглядатимуть територіальні кордони скоріше як перешкоду на шляху досягнення їх глобальних за визначенням цілей.

Таким чином, формування структури постбіполярної системи міжнародних відносин відбувається як діалектичний процес взаємодії тенденцій збереження наступності з попередньою історичною формою існування міжнародної системи, з одного боку, і радикального оновлення в її найбільш істотних рисах з іншого. На даний момент головним регуляторним механізмом, що визначає співвідношення цих двох тенденцій, є зовнішня політика США, для якої в цілому характерна спрямованість на збереження й навіть посилення в постбіполярній структурі міжнародної системи загальних принципів організації її історичного попередника. Насамперед це стосується центрального місця США як домінуючого й структуроутворюючого компонента міжнародної системи. Якщо динаміка процесів глобалізації міжнародних відносин залишиться на сьогоднішньому високому рівні, така політика США може призвести до збереження в нових історичних умовах деяких характеристик біполярної форми міжнародної системи як наслідок внутрішньої консолідації її ядра, що складатиметься з небагатьох найбільш розвинених держав, якому протистоїть також більш уніфікована й однорідна в базових соціально-економічних структурах периферія, до якої належатимуть решта держав світу.

Джерела та література:

1. Chase-Dunn Ch., Hall Th., 1997. Rise and Demise: Comparing World-Systems. Boulder: Westview Press. 322 p.
2. Deutsch Kakl, 1988. The Analysis of International Relations. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall. 363 p.

3. Fukuyama F., 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press. 418 p.
4. Geller D., Singer D., 1998. *Nations at War: A Scientific Study of International Conflict*. Cambridge NY: Cambridge University Press. 242 p.
5. Gilpin R., 1996. *Economic Evolution of National Systems*. Vol. 40. № 3. Pp. 410-435.
6. Hoffmann S., 1998. *World Disorders: Troubled Peace in the Post-Cold War Era*. Stanley Hoffmann. New York: Rowman & Littlefield. 278 p.
7. Holsti, Kalevi J., 1993. *Peace and War: Armed Conflict and International Order 1648-1989*. Cambridge: Cambridge University Press. 400 p.
8. Jervis R., 2017. *Perception and Misperception in International Politics*. New Jersey: Princeton University Press. 445 p.
9. Kaplan M., 1975. *System and Process in International Politics*. Huntington, NY: R. E. Krieger Publishing Co. 283 p.
- 172 — 10. Kenneth W., 2000. *Globalization and American Power. The National Interest*. № 59. P. 46-56.
11. *Knowledge, Power, and International Policy Coordination, 1997*. / edited by Peter M. Haas. Columbia S.C.: University of South Carolina Press. 390 p.
12. Krauthammer Ch., 1991. *The Unipolar Moment*. *Foreign Affairs*. Vol. 70. No. 1. P. 23-33.
13. Lasswell H., 2005. *The Future of Political Science*. New Brunswick, NJ : Aldine Transaction. 256 p.
14. Modelski G., 2005. *Long-Term Trends in World Politics*. *Journal of World-System Research*. Volume XI. № 2. December P. 195-208.
15. Nye J., 1992. *What New World Order?* *Foreign Affairs*. Spring . P. 85-97.
16. Olson M., 1982. *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidity*. New Heaven: Yale University Press. 273 p.
17. Rosecrance R., 1977. *Action and Reaction in World Politics : International Systems in Perspective*. Westport, Connecticut: Greenwood Press. 314 p.
18. Rosenau J., 1990. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton: Princeton University Press. 504 p.
19. Starr H., 1991. *The Institutional Maintenance of Twenty-First*

Century World Order. *The Global Agenda: Issues and Perspectives* / edited by Charles W. Kegley and Eugene Wittkopf. New York: McGraw-Hill. 503 pp.

20. Waltz K., 1979. *Theory of International Politics*. Boston: McGraw-Hill. 251 p.

References:

1. Chase-Dunn Ch., Hall Th. (1997) *Rise and Demise: Comparing World-Systems*. Boulder: Westview Press.

2. Deutsch, K. (1988) *The Analysis of International Relations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

3. Fukuyama F. (1992) *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.

4. Geller D., Singer D. (1998) *Nations at War : A Scientific Study of International Conflict*. Cambridge NY: Cambridge University Press.

5. Gilpin, R. (1996) 'Economic Evolution of National Systems,' *International Studies Quarterly* 3: 410-435.

6. Hoffmann S.(1998) *World Disorders: Troubled Peace in the Post-Cold War Era*. New York: Rowman & Littlefield.

7. Holsti K. (1991) *Peace and War: Armed Conflict and International Order 1648-1989*. Cambridge: Cambridge University Press.

8. Jervis R. (2017) *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, New Jersey Princeton University Press.

9. Kaplan M. (1975) *System and Process in International Politics*. Huntington, NY, R. E. Krieger Publishing Co.

10. Kenneth W. (2000) 'Globalization and American Power,' *The National Interest* 59: 46-56.

11. *Knowledge, Power, and International Policy Coordination* (1997), Peter M. Haas (ed.) Columbia, S.C. : University of South Carolina Press.

12. Krauthammer Ch. (1991) 'The Unipolar Moment,' *Foreign Affairs* 1: 23-33.

13. Lasswell H. (2005) *The Future of Political Science*. New Brunswick, NJ: Aldine Transaction.

14. Modelski G. (2005) 'Long-Term Trends in World Politics,' *Journal of World-System Research* 2: 195-208.

15. Nye J. (1992) 'What New World Order?' *Foreign Affairs* 2: 85-97.

16. Olson M. (1982) *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidity*. New Heaven: Yale University Press.

17. Rosecrance R. (1977) *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
18. Rosenau J. (1990) *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton: Princeton University Press.
19. Starr H. (1991) 'The Institutional Maintenance of Twenty-First Century World Order', in Charles W. Kegley and Eugene Wittkopf (ed.) *The Global Agenda: Issues and Perspectives*, New York: McGraw-Hill.
20. Waltz K. (1979) *Theory of International Politics*. Boston: McGraw-Hill.